

"כי אני הכבדתי את ליבוי"

הרב מרדכי פרנקו

כי אני הכבדתי את לבו

בפסוק הפותח את פרשתינו אומר הקב"ה למשה "בא אֶל פְּרַעֲהַ פִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו" (שמות י, יא). משה רבנו מצווה לבוא לפני פרעה ולהתרות בו לקראת המכות שיבואו, אך המשך הפסוק מעורר תמיהה גדולה בקרב כל הפרשנים - "כי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו". מהפסוק משתמע שההתראה לפרעה מיותרת, כיוון שפרעה לא שחרר את ישראל בגלל שה' הכביד את לבו. ממילא שואלים הפרשנים למה משה צריך לבוא לפרעה? הרי ידוע מראש שתשובת פרעה תהיה שלילית, בגלל הכבדת לבו. ננסה לענות על שאלה זו מכמה כיוונים.

ההבנה הפשוטה של הפסוק היא שהקב"ה הכביד את לב פרעה כדי לתת לו עוד מכות ועל ידי נדע את גודל ישועת ה', אך השפת-אמת שהיום, ה' שבט, הוא יום פטירתו, מתבונן באופן שונה על הפסוק. מטרת ההכבדה איננה רק כדי שנראה את האותות אלא היא תכלית לעצמה. יש חשיבות לעצם הידיעה שה' הוא זה שהכביד את לב פרעה. ממשיך השפת-אמת ומסביר את החשיבות והעניין שיש בידיעה זו. אמנם הכבדת הלב בכל מכה ומכה היא רעה לעם ישראל בפשטות, והדבר הפשוט ביותר הוא שפרעה יסכים לשלח את העם כמה שיותר מהר, אך למרות התסכול שמתחדש עם כל מכה ומכה, יש כאן לימוד לדורות:

כי אני הכבדתי - להודיע לכל איש ישראל לחזק לבו, שלא לירא מגודל כוחו של היצר הרע ורוב הסתרות שיש לכל דבר שבקדושה, כי גם זה רק מה' יתברך שנותן כוח גם לסטרא אחרא¹

כלומר, האדם חווה הסתר פנים ונפילות בכל המישורים שבחיים; פרטיים וכלליים, גשמיים ורוחניים. אך צריך לדעת שהכל מהקב"ה, ההצלחות והנפילות, וגם ממקום כזה יכולה לצמוח ישועה גדולה. אגב, לשון הפסוק אינה "לך אל פרעה", כמו שמופיע בפרשת שמות, אלא "בא". כביכול ה' קורא למשה לבוא אליו, ואיפה ה' נמצא? במקום בו פרעה נמצא. פרעה הוא ההסתר שנתקלים בו במציאות, הצרה גדולה, ויש לדעת שהקב"ה הוא שעשה את הקושי כדי להוליד ממנו ישועה גדולה. שיעבוד מצרים ויציאת מצרים הם בניין אב לכל השעבודים והצרות, ולכל הגאולות. הידיעה ש"אני הכבדתי אֶת לְבוֹ" היא יסוד מאוד חשוב, שצריך לראות את התגלות ה' בתוך הצרה והמצוקה עוד לפני שהוא ניכר מהאותות והמופתים, ומזה אפשר להתקדם לגאולה, לצאת ולפרוח.

אנחנו כעת בתחילת חודש שבט, ולמרות החורף בשיאו, נחגוג בקרוב את ראש השנה לאילנות. אמנם ה' עשה עימנו חסד, השקדייה פורחת ואפשר לכתוב שירים ולשיר, אך אין עצים נוספים שפורחים, ואין 'שמש פו זורחת' - הפריחה עצמה מתרחשת בניסן, בזמן ברכת האילנות. זהו בדיוק העניין שהזכרנו בשם השפת-אמת, זה הסוד של טו בשבט, התהליכים הפנימיים שילבלבו בחודש ניסן, מתרחשים כבר עכשיו. הגמרא² מסבירה שבשבט ראש השנה לאילן, כיוון שכבר יצאו רוב גשמי שנה, והשרף שבאילנות מתחדש כתוצאה מהגשם שהיה, ומחולל שעכשיו את התהליך הפנימי שבסופו תצא הפריחה בחודש ניסן. המזל של חודש שבט הוא דלי, כלומר, יש פה שפע גדול, אבל אפשר לראות אותו רק בחודש ניסן, ואם אתה מאמין שיש פה משהו גדול, ש'אחרי הגשם יבוא האביב', אזי מתוך הקושי והגלות ייצא טוב גדול ופריחה.

בחירה חופשית

הרמב"ם מתייחס לקושי זה מכיוון שונה. בהלכות תשובה הרמב"ם מתייחס לבחירה החופשית שברשות כל אדם להיות צדיק או רשע, ומוסיף³ שזהו עיקר גדול ועמוד התורה והמצווה. בהמשך כותב הרמב"ם "פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה" (הלכות תשובה ו, א), וכדוגמא, מביא את הכבדת לב פרעה. שהרי אם פרעה רוצה לקבל את דבר ה' ולשלוח את בני ישראל, כיצד ניתן לשלול ממנו את העיקרון החשוב והיסודי של הבחירה החופשית. שאלה זו של הרמב"ם ידועה, וכך גם התשובה לה, אך נעיין בה ונדייק:

ואפשר שיחטא אדם גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה⁴

לפי הרמב"ם, ודאי שהייתה לפרעה בחירה חופשית ויכולת לשוב, אלא שהוא בחר ברע והרבה להרשיע, והגיע זמנו לקבל את העונש. עונשו הוא שנשללת ממנו הבחירה והיכולת לשוב בתשובה. באותה מידה יכול היה ה' להמיתו, אלא שהעדיף להשאירו כאן לשלול את אפשרות התשובה ועל ידי מכותיו ואותותיו להודיע שמו בעולם.

1 שפת אמת בא תרל"ה
 2 ראש השנה יד ע"א
 3 הלכות תשובה ה, ג
 4 הלכות תשובה ו, ג

את דברי הרמב"ם האלו אפשר להבין בשתי צורות. ההבנה הפשוטה ברמב"ם היא שאכן יש מן התערבות אלוקית שפרעה אינו יכול לבחור, והקב"ה מכביד את ליבו ושולל את אפשרות הבחירה שלו. אבל אפשר גם להבין אחרת, אף-על-פי שזה לא פשט הרמב"ם, במדרשים אחרים מובן ששלילת הבחירה אינה על-ידי התערבות ממשית של ה' יתברך, אלא האדם שקוע בחטא עד כדי מצב שהוא לא מסוגל לשנות את עצמו ולבחור אחרת. במושגים של ימינו אפשר לומר 'מכור' לחטא, פרעה כל כך שקוע בחטא עד כדי כך שאיננו מסוגל שוב לשנות את דרכו חרף המכות. ולמרות שנראה לנו שהתמכרות שכזו היא דבר טבעי, ולא ה' הוא שהכביד את לב פרעה, ה' הוא שקבע את החוקיות בעולם ש"שכר מצווה - מצווה, ושכר עבירה - עבירה" (אבות ד, ב). זהו איננו רק שכר חיצוני, אלא התנהלות טבעית. הן המצווה והן העבירה חורטות בנפש את רישומן וממילא משפיעות על המשך התנהלות האדם. לכן גם אותה התמכרות של פרעה לעשיית הרע היא הכבדת לבו על-ידי הקב"ה, שמתרחשת בדרך הטבע. את אפשרות ההבנה הזו ניתן לדייק מדברי הרמב"ם בהלכה הבאה⁵:

וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת כמו שאמר דוד הורני ה' דרכך כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסמכני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו

בהלכה הקודמת נאמר ששלילת הבחירה היא עונש לרשעים גדולים במיוחד, ואם כך, קשה תפילתו של דוד ש"לא יגרמו חטאיי למונעני מתשובה". וכי יעלה על הדעת שה' ימנע זאת ממנו? אלא פשר הדבר הוא, שדוד המלך מתפלל לפני הקב"ה שהחטא לא ישפיע על נפשו וירחיק אותו מדרך האמת. וכעין דברי ישעיהו הנביא האומר "הוי משכי העון בחבלי השוא וקעבות העגלה חטאה" (ישעיהו ה, יח). בהתחלה, העיון נראה כמו חבלי שוא, דבר שניתן לנתק אותו בקלות, ופתאום מתברר שהחוטא קשור לעיון בחבל חזק וכבד כמו סוסים אל העגלה. לפי ההסבר הזה נבין גם את תשובת הרמב"ם לשאלתנו:

ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו⁶

אם נבאר כוונת הרמב"ם כהסבר הראשון דלעיל שה' מונע מהאדם לחזור - לא ברור מה החשיבות הגדולה בידיעה זו, מה לי עונש זה מה לי עונש אחר. אולם אם נבין שהאדם עלול להגיע ע"י חטאיו לחוסר יכולת לשוב הרי שיש כאן לימוד גדול מפרעה וקריאה אל האדם הישמר לך פן תשתקע בחטא ותגיע למקום שכזה. פרעה מקשה את לבו ושוב ושוב עד שאפילו עבדיו אומרים לו "עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים" (י, ז). פרעה סטה מן דרך האמת לאט ובהתמדה, עד שגם מול כל המכות שבעולם הוא אינו מתנהג בצורה רציונלית, כבר אינו מסוגל לשוב בתשובה ולשלח את העם. במצב הלא-הגיוני שפרעה נמצא בו, ה' שולח את משה להתרות בפרעה, כדי שכולם ישמעו את חוסר השפיות בתשובתו של פרעה, ויתעוררו הם לחזור בתשובה. וכמו הצדיקים, כשרק יתחילו לחטוא ולנטות מן הנתיב, ישימו לב לטעותם ויתקנו את העוונות.

המליך את צדיק

בספר היצירה מופיע שה' המליך את האות צ' ושם אותה על חודש שבט⁷, כנראה שיש עניין דווקא בחודש שבט לעסוק בענייני צדיקים. וכיוון שעסקנו ברמב"ם שמדבר על התייחסות הצדיק לחטא, נתבונן בהנהגת מספר צדיקים שיום פטירתם חל השבוע. השפת-אמת נפטר בה' בשבט, ומתורתו הבאנו בשיחה זו, לכן נדבר על ר' ישראל אבוחצירא זצ"ל, הבבא סאלי, שנפטר בד' בשבט. פירוש הכינוי 'בבא סאלי' הוא 'האבא המתפלל', מכל הארץ ומכל קצווי תבל הגיעו אליו בבקשות ובתפילות. ואכן, רבו המופתים והסיפורים על גדולתו וקדושתו. מסופר שהרב מרדכי אליהו זצ"ל, שהיה מאוד מחובר אליו, שאל אותו פעם מאיפה בא הכוח הזה של התפילה, איך הוא זכה לכזו רוח הקודש וראייה שכזו לרחוק, והשיב לו הבבא סאלי שהנקודה היא שמירת עיניים. הבבא סאלי נפטר בגיל תשעים וארבע, ומספרים עליו שמגיל שש הוא הקפיד על שמירת העיניים. ודאי שהבבא סאלי היה תלמיד חכם עצום, גדול בקדושה ובלמוד, אבל הזכות הגדולה שעמדה לו היא דווקא מכח הצניעות והפרישות המתמדת. זו הנקודה שדוד המלך והצדיקים מתפללים עליה, שלא יהיה אפילו מסך דק של טשטוש. מי שרואה אור גדול, לא רוצה לאבד אפילו משהו קטן מזה, ומי שממילא יושב בחושך וצלמוות והכל מטושטש עבורו, כבר אינו יודע להבחין בעוד כתם ומסך שמפריע בעודו. שמעתי השבוע מהרב אלישע וישליצקי זצ"ל ומהרב אייזנטל יבדל"א סיפור, שבימים שהרב אליהו זצ"ל היה דיין בבית הדין בירושלים ביקר בביתם פעם אחת מישהו שגר בדרום. אמר הרב אליהו לרבנית: אולי ניסע איתו לבקר את הבבא

⁵ הלכות תשובה ו, ד

⁶ רמב"ם שם, ד

⁷ ספר יצירה ה, טו

סאלי ונחזור באוטובוס? בדקה הרבנית ומצאה שהם יוכלו לחזור באוטובוס שיוצא מרמלה לירושלים בשעה אחת עשרה בלילה, אמנם כדי להגיע לאוטובוס מרמלה הם צריכים לצאת מנתיבות באוטובוס שיוצא מנתיבות בשעה שמונה בערב. נסעו הרב אליהו והרבנית בטרמפ עם אותו רב שביקר בביתם, והגיעו לנתיבות לבבא סאלי בביתו הישן שהיה בבית דירות רגיל. פתחה להם אשתו של הבבא סאלי את הדלת, ואמרה להם בצער כי אינה יכולה לתת להם להיכנס אל בעלה הרב בבא סאלי. הרבנית לא הספיקה להתאכזב מהנסיעה שהייתה לשווא ופתאום הבבא סאלי קורא לאשתו מבפנים, ואומר לה: תתני לחכם מרדכי להיכנס, כבר כמה ימים אני מחכה לו. מיד הכניסה אותם הרבנית אל תוך הבית, והכניסה את מרן הרב אליהו אל חדרו של הבבא סאלי. בינתיים ישבה עם הרבנית אליהו בחדר הכניסה והתחילה לבכות. "כבר חמישה שנה לא אוכל, ממוצאי שבת, הוא אומר כי יש גזירה חמורה על עם ישראל, והוא צם כדי לבטלה. תגידי לבעלך שישכנע אותו לאכול". כך בוכה הרבנית, אשתו של הבבא סאלי, לאשתו של הרב אליהו בכניסה לבית של הבבא סאלי בנתיבות. אחרי איזה זמן שבו שהו הבבא סאלי ומרן הרב אליהו בחדרו של הבבא סאלי, נפתחה הדלת והבבא סאלי יצא בפנים מאירות ואמר לאשתו: "תעשי סעודה, התבטלה הגזירה. אנחנו נאכל ביחד עם האורחים שלנו". מיד נערך שולחן עם כל טוב מביתו של הבבא סאלי, ונערכה סעודה בשירות ותשבחות. בשעה שבע וחצי סימנה הרבנית מרחוק לבעלה, לרב אליהו, לסיים כדי לברך ברכת המזון בזמן, על-מנת שיוכלו להגיע לאוטובוס היוצא בשמונה בערב מנתיבות, ויחזרו לירושלים בזמן. הבבא סאלי שישב מרוחק מהרבנית אליהו כאילו שמע את דבריה, ואמר לרב אליהו: תגידי לרבנית לא לדאוג, היא תגיע לירושלים בזמן. וכך עוד שעה ארוכה הוא ממשיך עם שירות ותשבחות לקב"ה שגאל את עמו מגזירה שהתבטלה. בשעה שמונה וחצי ברכו בבית הבבא סאלי ברכת המזון, והרב אליהו והרבנית יצאו לביתם. לאן יפנו בשעה זו? אמר מרן הרב אליהו לרבנית: בואי ניסע לרמלה באוטובוס המאוחר ושם נראה מה נעשה. אמרה לו הרבנית: האוטובוס שיוצא עכשיו מגיע רק באחת עשרה וחצי לרמלה, חצי שעה אחרי שהאוטובוס האחרון יוצא מרמלה לירושלים. "אין דבר" אמר הרב אליהו "נתקדם לירושלים". הגיעו לרמלה באחת עשרה וחצי, והרב אליהו אמר לרבנית: בואי נראה מה עם האוטובוס לירושלים שהיה צריך לנסוע באחת עשרה. הגיעו לתחנה והנה האוטובוס לירושלים עומד בתחנה ממתין מלא נוסעים. "אפשר לעלות?" שואל מרן הרב. "לא כדאי לך, האוטובוס לא מניע" עונה הנהג. "מה עושים פה כל הנוסעים?" שואל מרן הרב. "הם כבר שילמו בדרך לירושלים אבל האוטובוס תקוע, לא כדאי לך לעלות". "אנחנו כמו כולם" אומר מרן הרב ועולה לאוטובוס יחד עם הרבנית. מתיישב בכסאו, ואומר לנהג: "תנסה להניע טוב". הנהג מנסה שוב, והנהג האוטובוס מניע, דבר שלא קרה במשך חצי השעה האחרונה.

הוסיף הרב אלישע וישליצקי זצ"ל ואמר ששמע מהרב אליהו שכולם מתפעלים מהמופת, איך שעה שהאוטובוס לא הניע וכשהגיע הרב אליהו האוטובוס הניע. ממה יש להתפעל? האם עכשיו אנחנו נצליח להתניע אוטובוסים או להשבית אותם...? אלא המופת והחלק החשוב בסיפור הזה הוא אחר. ישנו יהודי זקן שאינו בקו הבריאות, ומיום חמישי עד מוצאי שבת הוא בתענית כי עם ישראל בצרה. בעניין הזה של אהבת ישראל צריך לאחוז במידותיו של הצדיק. אדם שכל כולו כלל ישראל באמת. לפני פטירתו המילים האחרונות ששמעו מפיו זה "תהא פטירתך כפרה לצרות עם ישראל".

אנחנו נמצאים בתקופה שעם ישראל בזמן מיוחד, במציאות לא פשוטה. השבוע היו מאה ימים למלחמה, ישובים ותושבים נעקרו מבתיהם, חיילים, אזרחים, נשים וילדים חטופים בידי אויב אכזרי. עם ישראל במצוקה ובצרה, וצריך ללמוד ולקחת מהבבא סאלי את האכפתיות והכאב על עם ישראל. על כל אחד להשתדל כמו יכולתו ועניינו, יש מי שירבה בתהילים, יש מי שירבה בתפילה, יש מי שיקבל לעצמו קבלה כזאת או אחרת, אבל הנקודה היא להיות עם היד על הדופק, לחוש את הכאב, ולהיות חלק מהסיפור הגדול של עם ישראל. מתוך זה, כפי שפתחנו בדברי השפת-אמת, יש להאמין באמונה שלמה שאחרי הגשם בא אביב. והכבדת הלב, גם היא פעולת הקב"ה ויכולים לצאת מפה דברים גדולים. אבל כדי שיצאו הדברים בגדלותם, אנחנו צריכים להיות חלק מהם, ולפעול בהם. ובעזרת ה', בזכות האות צדיק של חודש שבט, בזכות שפע הברכה של מזל דלי, בזכות הצדיקים שהשבוע היה היום פטירתם, נזכה לראות ישועות במהרה.

מדי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

תמלול: עמיחי ברוך ואביתר ברגר | עריכה: אלעזר ראב | אינטרנט: ישי יהושע כהן צמח | צילום: איתמר הר-טוב